

Periodisme històric, literatura «vérité», document viu

La lectura de *Mijas*, de Ronald Fraser, planteja algunes consideracions inicials sobre el caràcter del treball i del text. Tot i que resulta ben evident que el lector es troba davant d'un gran fresc documental d'història viva, no es pot oblidar ni el seu estil periodístic ni el seu atractiu literari.

Mijas es pot llegir, es llegeix, de fet, com una gran novel·la: d'una sola tirada. Valdrà la pena, en aquest cas, fer-ne una segona lectura de treball. *Mijas*, evidentment, no és una novel·la, no és en cap moment un producte de la inspiració de l'autor ni de la seva creació literària. És la gran força dramàtica del text allò que li confereix un atractiu de lectura irresistible, abassegador. És cert que hi ha una literatura basada en fets reals, sovint sense amagar-ne les dades ni els noms concrets, i que aquesta literatura *vérité* és acceptada dins dels gèneres convencionals i valorada, fins i tot, com a document històric. L'obra de Francesc Candel en seria un bon exemple actual. En el cas de Fraser i *Mijas*, l'atractiu literari del llibre és una qüestió aliena al propòsit de l'autor, qüestió *a posteriori*; incumbeix al lector abans que l'autor. Fraser en cap moment sembla haver volgut fer literatura, és el resultat de la seva obra el que té aquesta força i aquest atractiu de lectura. Més suggestiva, en canvi, és la consideració del caràcter periodístic de *Mijas*. D'entrada és un llibre que porta subtítol, tècnica de presentació de gran interès periodístic. La titulació emprada valdria perfectament per a un reportatge de gran format. Altrament, Fraser no és sinó un periodista passat a historiador. Resulta difícil deixar de considerar *Mijas* com un treball de periodisme històric, encara que és evident que Fraser ha anat molt lluny per aquest camí. A través del periodisme i de les seves tècniques ha travessat de ple el llinar del treball històric i hi ha obert noves possibilitats metodològiques. El periodisme té unes limitacions en els objectius i en la funció. Sota uns

críters d'actualitat i universalitat en l'interès i en els destinataris, reporta fets, dades, vivències i opinions que contribueixen a proporcionar en el lector una visió de la vida i del món en revisió permanent. La història, pels objectius i la funció, es proposa l'estudi i la teorització d'èpoques, situacions i fenòmens. Determinats tòpics populars a l'abast com els que consideren que el periodisme és la història de cada dia o que la història és el periodisme del temps passat poden convidar en aquest cas a consideracions interdisciplinàries d'un cert interès. La història pot esdevenir tributària del periodisme, com es veu a *Mijas*, a l'hora d'enfocar i realitzar la investigació del present i del passat encara viu.

Ronald Fraser ofereix, amb *Mijas*, un document històric viu. L'amplitud i varietat de les dades que aporta superen la dificultat habitual amb què topa l'historiador en l'estudi del passat, depassa la insuficiència i la fragmentació habituals de la documentació. En un medi i un col·lectiu humà que la documentació escrita no fa encara accessible, i on la documentació objectual és visible perquè ambdues formen part de la vida quotidiana, l'autor enfoca el treball de recerca en l'obtenció dels testimonis personals dels mateixos protagonistes. Protagonistes que treu de l'anonimat només d'acord amb la il·lustració que els seus fets biogràfics aporten sobre un medi històric on el protagonista real és el col·lectiu. L'obra de Fraser presenta la història oral no tan sols com una metodologia que permet la incorporació de l'experiència humana a l'aparat documental de la investigació històrica —aquesta seria una consideració d'interès estrictament tècnic per a l'historiador—, sinó com una possibilitat de treball històric del present —entès com el període on es projecta la memòria de les generacions vives— i una via decisiva en la recerca de la història total. Aquest mínim ventall de funcions i utilitats de la metodologia de la història oral es matisa i s'amplia amb cada pàgina de lectura de *Mijas*.

La tècnica d'elaboració i presentació utilitzada per Fraser és estrictament documental. Cada una de les entrevistes que fa està redactada en forma de declaració, després d'una breu presentació del personatge i, de vegades, una nota final on no manquen referències ambientals. Les entrevistes estan agrupades pels temes o nuclis d'interès que han guiat la tria per part de l'autor, tant dels personatges com de les entrevistes. Es veu en les declaracions que cada entrevista ha estat orientada d'acord amb el tema o nucli d'interès on es situa el personatge.

L'ordenació dels capítols segueix un criteri cronològic que té una traducció generacional. Els vells expliquen el passat, els joves, el canvi de societat i de costums, i els nens projecten el futur. En aquesta ordenació cronològica i generacional es subratlla la dialèctica de les classes socials, l'evolució dels costums, els canvis polítics i econòmics, i l'arribada dels estrangers i del turisme. L'autor fa precedir el cos del llibre amb una introducció on combina dades i vivències personals en l'exposició de motius i els completa amb uns apèndixs informatius i estadístics sobre el cost de la vida i els salaris, sobre la terra, els propietaris i l'agricultura, i sobre aspectes de les condicions socials de la Màlaga rural dels anys seixanta, és a dir, els anys del canvi econòmic i dels costums. Aquests apèndixs es basen en altres treballs o en fonts oficials.

El llibre de Fraser no és, doncs, un estudi —entès com una anàlisi, valoració i interpretació d'unes dades—, sinó un document elaborat per mitjà d'una investigació laboriosa de treball de camp. La seva novetat com a treball històric és que es tracta d'un document elaborat pel mateix historiador que descobreix la utilitat de tècniques fins ara pròpies d'altres activitats com el periodisme —com a experiència més propera— però també, lògicament, de la psicologia o l'antropologia, i les assumeix. Com a treball de recerca, l'historiador aplica, per a la consecució d'un document viu, els seus coneixements d'un medi històric a l'elaboració d'un qüestionari que tindrà tantes variants com personatges i nuclis d'interès. Per a la realització de les entrevistes, l'historiador ha d'aplicar recursos personals i tècnics fins ara no exigibles en el treball històric. Per a la transcripció es presenten problemes de críters, alguns que Ronald Fraser sembla donar per re-

solts —per exemple, l'enregistrament documental implícit— i d'altres als quals sembla obviar en optar per una transcripció convencional i, per tant, desfigurada. En la mesura que es poden enregistrar documentalment (primer en cinta magnetofònica i, si és possible —per què no?—, en vídeo) els testimonis dels personatges, l'historiador obté documents primaris que en la transcripció fa accessibles a la consulta textual. Si la investigació oral s'ha beneficiat de les tècniques del periodisme, hem de creure que també podria obtenir, com el periodista, el benefici d'autenticitat informativa quan l'enregistrament documental no hagi estat possible i hagi de ser el mateix historiador, com tant sovint el periodista, qui documenti els fets encara que sigui com a font secundària. La transcripció planteja, altrament, problemes de fidelitat i de llenguatge als quals Fraser obvia. El fet és que la no-literaritat de l'entrevista en la transcripció, la conversió en una declaració, estalvia tant la dinàmica pròpia de l'entrevista —significativa, sens dubte, en les seves dificultats o en la seva fluïdesa, en les reticències comprensibles o en les demostracions de facilitat ambigües— com els dialectalismes del llenguatge —interessants, nogensmenys, no tan sols a efectes lingüístics, sinó també socio-culturals—, i aquesta opció, bé que facilita l'accés a l'obra per part del lector no especialitzat i, per tant, la seva comercialització, disminueix substancialment la càrrega documental i lingüística. Potser l'historiador no se sent gaire lligat a aquesta preocupació. La conservació dels enregistraments assegura el material documental per a qualsevol altre estudi, i la transcripció convencional és suficient en relació amb els continguts. El resultat de *Mijas* és una gran narració coral, és un poble que explica la seva pròpia història recent. La personalitat de l'autor i les característiques del poble situen *Mijas* en una línia temàtica clàssica de l'hispanisme contemporani —Thomas, Brennan, Malefakis, Jackson, Payne, Carr...—, però Fraser duu aquest interès dels historiadors anglo-americsans més enllà de la historiografia tradicional. Fa la radiografia d'una col·lectivitat a través de l'expressió oral de la memòria dels seus mateixos membres. En donar veu a la gent, Fraser va més enllà d'una simple innovació metodològica. La innovació metodològica comporta una inflexió ideològica objectiva:

la història és explicada pels camperols, pels treballadors, pels desposseïts, pels marginats, per les víctimes. La història oral obre la possibilitat de la història explicada per la majoria, i és l'única possibilitat de perpetuació de la memòria popular. La documentació escrita és exclusiva i privilegi dels poders i dels posseïdors. Si més no, és pròpia d'uns determinats nivells de cultura o d'instrucció, molt allunyats de la realitat passada i encara recent de Mijas. Valgui la constatació que Fraser recull com a dada significativa del canvi la venda de diaris al poble en diferents èpoques, però en cap moment s'apunta per part de ningú la necessitat remota d'alguna publicació local.

La metodologia de la història oral obre, en realitat, un camp documental nou i absolutament divers, d'especial interès per a nous corrents historiogràfics com la història dels costums, la història de les mentalitats o la història de la dona. Tot i l'esforç de Fraser a ordenar i estructurar la narració oral dels habitants de Mijas i a contextualitzar-la amb dades, acotacions i apèndixs, el dubte que persisteix al final del llibre és on comença el treball de l'historiador i on acaba el treball del periodista. O si la metodologia oral no replanteja també la tasca tradicional del documentalista.

Potser en resultaria una estèril discussió disciplinària, inútil en la mesura que és des del camp dels historiadors que aquesta metodologia s'assaja, es desenvolupa i s'aprofita. Sens dubte, però, s'hi veu un camp possible de col·laboració a estimular entre uns i altres. Potser des del periodisme i el documentalisme hi ha molts recursos a aplicar en la construcció de relats de la memòria popular i, des de la historiografia, moltes línies d'investigació a establir i d'anàlisi a realitzar. Per descomptat que aquest atractiu derivat de literatura *vérité* és una possibilitat complementària d'interès per al lector general.

Jaume Guillamet

Una revista d'història oral

La revista *Historia y fuente oral* cobreix la necessitat d'una publicació periòdica, amb caràcter referencial, dedicada a les fonts orals. Fins ara els investigadors només tenien l'opció de consultar revistes angleses, nord-americanes i fins i tot poloneses amb la consegüent dificultat que hi havia per accedir-hi. En aquest sentit, *Historia y fuente oral* és tot un esdeveniment per a Espanya i Llatinoamèrica. Coeditada per la Universitat de Barcelona i l'Institut Municipal d'Història, aquesta revista es presenta amb la solvent direcció de Mercedes Vilanova, un consell de redacció que dona totes les garanties i un consell assessor que és una autència constel·lació que aplega la crema de la Història oral a nivell internacional.

La revista ofereix, al costat de material d'estudi, una informació força útil sobre arxius, congressos, reunions i projectes. Potser l'única cosa que es troba a faltar és una secció dedicada a les publicacions. Hem d'assenyalar el prestigi dels col·laboradors i l'actualitat dels treballs, tot i que n'hem apreciat més l'acurada presentació. Els articles que integren el primer número de la revista són una crida a transitar per les cinc vies més importants del debat sobre les fonts orals.

En primer lloc, obre una finestra a la interdisciplinarietat. Les aportacions de sociòlegs, historiadors, lingüistes, arxivers i escriptors oregen de tal manera l'espai que no se sent aquell tuf de revista especialitzada, avorridament i aclaparadorament particular. Si això que hem dit és positiu en si mateix, l'enfocament interdisciplinari és un encert doble, per tal com l'aspecte epistemològic més rellevant de la Història oral és la ruptura amb el sistema tradicional de compartimentació de les disciplines científiques. Amb la valoració de la paraula com a font, com a eina, els investigadors de diferents

camp del saber convergeixen amb la finalitat d'estudiar i compartir coneixements, mètodes i enfocaments al voltant d'una qüestió genèrica: la gent i les seves experiències.

És aquí on entronquem amb la segona via: la memòria de la gent. La memòria col·lectiva —com assenyala Robin— és una barreja de diferents memòries. Bocins de la memòria oficial, trossos de tradicions familiars, fragments de memòria erudita van configurant la nostra memòria, els nostres records. La vestidura de la nostra memòria no és d'una peça, està feta de retalls, potser d'estripalls d'altres memòries. La memòria col·lectiva és cíclica i anacrònica. A més a més, com insinua Portelli, compleix tres funcions simultànies: la simbòlica, la psicològica i la formal. Per això és impossible establir amb precisió dades i dates a partir de la informació obtinguda oralment. Esquívola, fugaç, falsària, qualsevol adjectiu és aplicable a la nostra memòria sense que ningú pugui demostrar el contrari, tot i que aquests adjectius també valen per a les altres memòries (l'oficial, etc.). D'aquí ve la ineluctable complementarietat de les fonts orals amb altres tipus de fonts i viceversa. És cert que les fonts escrites són capaces de situar les dades amb una precisió i un rigor més grans; les fonts orals, al contrari, són menys fiables a aquest nivell. Ara bé, les fonts orals no poden ser analitzades a partir d'un paral·lelisme, d'una simple analogia amb altres fonts. Les fonts orals posseeixen una lògica i un valor com a prova que cal valorar de forma independent. Així doncs, poden omplir els oblits o esmenar algun tort ordit per la memòria oficial, proporcionant d'aquesta manera una visió més aproximada i alhora més completa i complexa de la història. Els articles d'Alessandro Portelli i d'Alberto Olvera discorren amb brillantor per les senderes de la complementarietat de les fonts.

La tercera de les grans vies proposades versa sobre les diferències

entre llenguatge oral i llenguatge escrit. ¿Es tracta d'una mateixa i única llengua, o bé tots dos varien en els seus punts essencials? La qüestió no és una pura disquisició lingüística en la mesura en què conté aspectes crucials per al desenvolupament de la Història oral. ¿Es pot transcriure una història de vida enregistrada sense modificar-ne l'essència? Dominique Willems afirma «que la llengua oral té les seves pròpies lleis organitzatives, diferents de la llengua escrita». Amb aquesta reflexió es planteja la segona pregunta relativa a les històries de vida recollides oralment. Donat cas que es decideixi transcriure l'enregistrament, com cal organitzar-ho? s'ha de seguir un eix cronològic o un de temàtic? És possible preguntar-se una i mil vegades si és lícit canviar el codi d'arribada d'un discurs. Potser la insistència ens farà arribar a la conclusió, una mica banal, que el que és oral és oral i el que és escrit és escrit. És comprensible que per a tots els fills —espuris o legítims— de la galàxia Gutenberg sigui molt difícil abandonar la tradició escrita i fer un salt cap endavant per aprofitar i valorar més l'element àudio-visual que, ara com ara, ens ofereix un ampli camp d'experimentació. Les reflexions sobre el llenguatge comporten dubtes sobre la naturalesa de l'acte de comunicació anomenat entrevista. L'entrevista és sovint —de manera conscient o inconscient— una transposició d'altres situacions de comunicació com una confessió, una xerrada, una declaració o una escenificació on un subjecte menteix a un altre que fa veure que hi està molt interessat. Definir correctament la naturalesa de l'acte de comunicació anomenat entrevista i explicar-ne les regles implícites permetrà no solament aprofundir el tractament de la informació obtinguda a partir de l'entrevista, sinó també establir el paper de l'entrevistador i les seves preguntes.

El quart sender proposat és el de la funció exploratòria, analítica i verificativa dels enfocaments quantitativ i qualitatiu, és a dir, l'entrevista i

Ronald, FRASER: **Mijas. República, guerra, franquismo en un pueblo andaluz.** Antoni Bosch, editor, Barcelona, 1985, 266 pp.